

[115]

N.M:S vägledn
Tryck. utg. 1962

folkkonst i polen



NORDMUSEER
STOCKHOLM

Nordiska museets
bibliotek

.....NM:s.....

.....vägledn.....

.....Ex. A.....

UTLÅNAS EJ

utställning: folkkonst i polen



utställning:

muzeum kultury i sztuki ludowej w warszawie

folkkonst i polen

*stockholm — september-oktober 1962
nordiska museet och skansen*

Polsk kommisarie: dr Tadeusz Delimat

Svensk kommisarie: dr Albert Eskeröd

Assistent: Bergengren Göran

Ett urval av de utställda varorna: mgr Barbara Kaznowska

Konstnärlig bearbetning av utställningen: Czesław Łączka

Grafisk bearbetning av katalogen: Jan Heydrich

Fotografier: Bohdan Czarnecki



I Stockholm, där vi inte ha några nämnvärda samlingar av föremål belysande europeisk folkkultur utanför de nordiska länderna, har Nordiska museet bemödat sig om att tid efter annan belysa detta ämne genom mera tillfälliga arrangemang. Som ett led i ett sådant program ingår den utställning av polsk folkkonst, som denna sommar kunnat anordnas på ambassadör Antoni Szymanowskis initiativ av Muzeum Kultury i Sztuki Ludowej w Warszawie (Museet för kultur och folkkonst i Warszawa) och under ledning av dr Tadeusz Delimat.

Den folkliga kulturen i Polen står måhända våra inhemska förhållanden mera fjärran än vad avståndet i rummet och de under gångna tider ofta livliga förbindelserna skulle ge anledning förmoda. Detta gäller inte minst folkkonsten, men just genom sina särdrag ger denna många anledningar till eftertanke och jämförelse. Rent allmänt kan bl.a. sägas, att den behållit en spontanitet och individuell skaparglädje, som hos oss merendels gått förlorad i samband med vår tids snabba omdaning av samhället och dess ekonomiska förutsättningar.

Utforskningen av den polska folkkulturen har länge bedrivits med intensitet och framgång och de vetenskapliga förbinder-

serna med vårt land ha städse hållits le-
vande. Det är inte minst därför en stor
glädje för oss att ha fått öppna våra portar
för denna utvalda samling av konstföremål,
som sedermera är avsedd att gå vidare till
de övriga nordiska länderna.

PROF. GÖSTA BERG
Styresman för Nordiska Museet
och Skansen



Det är mig ett verkligt nöje att i Sverige introducera denna innehållsrika utställning av polsk folkkonst och att uttrycka vår uppriktiga tacksamhet till Nordiska museet, som har gjort den möjlig. Utställningen ger oss tillfälle att visa en rik och intressant sida av det polska kulturarvet. Vad mera är, den polska folkkonsten är — i motsats till de flesta industrialiserade länders — icke något, som hör det förflutna till. Den är i högsta grad levande och kan i dag faktiskt tala om dess renässans.

Att denna sekelgamla folkkonst har kunnat leva kvar beror inte bara på en rikedom av skapande förmåga och en yrkesskicklighet, som gått i arv från generation till generation; att den polska landsbygden under lång tid varit relativt isolerad från den moderna urbana utvecklingen har också i hög grad bidragit till detta. I en tid av snabb industrialisering och allmän modernisering av vårt land kan vi sålunda ännu finna en ofördärvad folkkonst i full blomstring och inte — som på många andra håll — förstörd av en billig fabriks-tillverkning av falsk folkkonst.

Efter andra världskriget har stora ansträngningar gjorts för att bevara dessa ännu levande traditioner, framför allt genom att på allt sätt stödja konstcentra och enskilda konstnärer. Detta görs både av regering och kommunala myndigheter och av talrika, lokala organisationer och institutioner. Lärda samfund och specialpublikationer sysslar med ingående studier av folkkonsten och dess problem.

Geografiska och historiska faktorer, olika inflytanden av politisk, social, ekonomisk och kulturell natur, lika väl som påverkan från grannländerna — allt detta har bidragit till den polska folkkonstens rikedom och skiftande karaktär. Den

har utan tvivel en övervägande primitiv, naiv karaktär — och ändå har den inte förblivit opåverkad av den „lärda” eller „officiella” konsten — gotiken, renässansen, barocken... Samtidigt som vi konstaterar detta, kan vi inte undgå att i dagens öovade, lantliga konstnärers verk även upptäcka element av den moderna konstens värden och idéer.

Några grenar av folkkonsten kommer med nödvändighet att försvinna i sin ursprungliga betydelse: arkitektur, möbler, klädedräkt måste ge vika för den moderna industriproduktionen. Andra, mindre nyttobetonade konstarter däremot, såsom målning och skulptur eller till och med keramik och vävnader, broderier och spetsar eller de specifikt polska pappersklippen har alla möjligheter att leva kvar. Om vi envisas att odla dessa konstarter, så är det inte för att få deras alster mångfaldigade genom massproduktion. Deras estetiska värden kan emellertid bli en viktig inspirationskälla för moderna konstnärer. Detta gäller även den moderna, industriella formgivningen — och här har redan mycket framgångsrika försök gjorts i Polen, speciellt då det gäller keramik, textilier och smycken.

Som polacker är vi stolta över den rikedom på skönhet, som skapats av vår folkkonst. Och vi är mycket glada att få visa den i ett land, som så väl vårdar sin egen folkkonsts rika traditioner.

ANTONI SZYMANOWSKI
Polens ambassadör



I Polen, som i många andra länder, beror de olika traditionella former av slöjd, som utvecklats i städer och byar under århundradena, på lokala ekonomiska och geografiska villkor, men också på folkets konstnärliga skaparkraft och på de material som har funnits tillgängliga.

Trots många epokgörande händelser, sociala och ekonomiska förändringar och den allmänna moderna utvecklingen, har det inom många områden i Polen levt kvar en särpräglad folkkonst.

Det är heller inte enbart konstprodukterna själva som har överlevt utan konstskapandet är fortfarande levande. Inom vida områden av den polska landsbygden, huvudsakligen i mellersta och östra delarna av landet, där en irk textiltradition i ull och linne lever kvar, kan praktiskt taget alla inom den äldre generationen väva. Det är heller inte många hus på landet som saknar vävstol.

Bland de många polska vävteknikerna kan man urskilja tre grundtyper: De randiga, där färgen och rändernas komposition varierar mellan olika områden, vävnader med olika geometriska mönster, och den dubbelsidiga mattan gjord i en karaktäristisk sammansatt teknik som lätt leder fram till figur- och blommönster.

Medan den randiga väven är känd i Polen sedan 1000-och 1100-talen, och förekommer över praktiskt taget hela landet, finnes geometriskt mönstrade vävnader och dubbelvävnader huvudsakligen i öster och norr. Textilierna har en rik användning till olika klädesplagg (kjolar, kappor och förkläden) men också till täcken och mattor. Färgerna är vanligen livliga och klara. Råvarorna är ull, lin och bomull.

Broderi är ett av de mest populära folkliga handarbetena. Det finns de traditionella, regelbundna mönstren med sina distinkta, geometriska motiv men också mera moderna variationer som använder åtskilliga kombinationer av broderiteknik och motiv för en fri mönsterskapelse. Kyrkliga broderier gjorda i guld och silverrelief är givetvis vanliga gland det äldre materialet.

Det polska allmogebroderiet har ingått i en traditionell och fullständig harmoni med de dräkter det pryder. Dess konstnärliga styrka ligger inte i dyrbarheten och variation av material eller rikedomerna på mönster, utan beror på skicklighet i komposition och på den rätte användningen. Särskilt framstående bland de många olika formerna inom sentida broderier är mönstren i rött, vitt och svart från Kurpie (trakten norr om Warszawa). Dessa mönster var tidigare typiska för kvinnornas blusar men apteras numera också på servetter och dukar. Av hög klass är också broderiet från östra Polen.

De mångfärgat blommiga tyllbroderierna från Kraków-området och framför allt det invecklade broderi från Karpaternas högland, som utföres enbart av män och som används enbart på männens kläder (byxor, långrockar och västar). Bland höglandets folk broderas mycket på läder, vanligtvis i applikationsteknik på rockar av fårskinn. Det finns många duktiga hantverkare i detta område som både syr och broderar kläder för den lokala befolkningen och till avsalu.

Polska spetsar både virkas, sys och knypplas. Den mesta knypplingen görs i Bobów-området i östra Małopolska, medan den sydda och virkade spetsen huvudsakligen görs i Cieszyn i Silesia. Spetsen kommer liksom broderierna till användning för folkdräkter och servetter.

Det finns ett stort antal bygdepräglade folkdräkter i Polen. Även om de inte längre används för dagligt bruk är de därför heller inte på väg att försvinna utan håller på att få en allt större användning för nya ändamål.

Genom utvecklingen av den amatörmässiga folkdansen och genom sånggrupperna och även genom de professionella „Mazowsze” — och „Śląsk” — ensemblerna har folkdräkten fått stor användning på scenen och bäres även vid officiella högtider.

Bland de folkdräkter som lever kvar finns det några som är arkaiska till sin typ och sitt material, medan andra är mer moderna med en blandning av gamla och nya drag. Bland de mest populära är folkdräkterna från Kraków, Łowicz, Kurpie, Opole, Silesian och höglandsområdet.

Keramiken är ju en av de äldsta grenarna av folklig konst. Den har varit av stor betydelse i äldre tid och har också väl bibehållit sin konstnärliga standard. Inom många områden, särskilt i mellersta och östra Polen har keramiken som folkkonst fått en renässans. Individuella keramiker finner man över hela landet. Keramiken tillverkas ännu på traditionellt sätt och brännes i hemkonstruerade ugnar.

De föremål som tillverkas är kannor, tallrikar, skålar, uppläggningsfat, samt en mängd olika slag av keramikfigurer och leksaker.

Vid sidan av det enkla men formsäkra „svarta” godset och lergods framställt av oglaserad, naturfärgad lera finns det många olika slag av mera dekorativ keramik med ristade, tryckta eller stucco ornament. Frånsett den rent praktiska användningen är keramiken ofta mycket vacker som folkkonst och dess former och ornamentik är skiftande för olika bygder. En rik och särpräglad gren inom folkkonsten, som i vår tid drak enbart har ett historiskt intresse, är det folkliga måleri och den skulptur, som tidigare var knutna till det religiösa livet. Sådana arbeten av självlärda målare och skulptörer finns i många museer. Man finner målningar på papper, väv och glas samt skulpturer med religiösa motiv som visserligen ofta röjer drag från olika konststilar, men som utformats på ett särpräglat sätt av de folkliga konstnärerna. En viss efterföljd har emellertid denna gamla folkkonst fått i nutiden i skulptur

och måleri på väv, papper och glas. Men motiven är annorlunda och konstnärerna mera särpräglade individualister än i gammal tid. Motiven hämtas från de nya levnadsförhållandenas växlande miljö. Dessa sena konstarter visar både i form och innehåll en annan karaktär än förr, och röjer också ett direkt inflytande från den samtida professionella konsten.

Tekniken att pryda husen med muralmålning har levt vidare i några byar i södra Polen såsom en obruten tradition. Särskilt välkända är de mångfärgade muralmålningarna i byarna i Kraków-området. Den mest berömda av dem är Zalipie. Både inner- och ytterväggarna dekorerades på detta sätt och till och med uthusen fick sådan konstnärlig utsmyckning. För husens inre dekoration har man i många områden av Polen använt en- eller mångfärgade pappersurklipp under en period av mer än 80 år. Denna konstart utföres huvudsakligen av bondkvinnor som använder glanspapper, som de klipper med ullsaxar och åstadkommer underbara mönster av hög konstnärlig kvalitet och med en rikedom av dekorativa variationer. I Polen har man i fråga om dessa urklipp i färgat papper, såsom i inget annat land fränsett Kina, i varje område utvecklat sin egen särpräglade stil. Två former kan framhållas särskilt bland mängder av variationer, det enfärgade klippet, grafiskt till sin karaktär och det mångfärgade, vars applikationsteknik ger till resultat en dekorativ mångfärgad tavla. Bland de enfärgade klippen är de vanligaste grundmönstren cirklar, stjärnor, kvadrater och stiliserade träd. Detaljmotiven består av fågel- och människofigurer, stiliserade träd och blommor, i ett utsökt filigramsarbete. De mångfärgade klippen påminner mycket om målningar och avbildar ofta scener ur folklivet. Hemorten för denna folkkonst är i områdena norr om Vistula och i mellersta och östra Polen. I en översikt över de olika grenarna av polsk folkkonst kan man inte utesluta den eleganta träskärningskonsten som huvudsakligen förekommer bland befolkningen i Tatraområdet. Typiskt för denna konstart är utskruna skedar, mjölk-

skopor, saltkar etc. En hel souvenirindustri har utvecklats med utgångspunkt från denna tradition. I det polska höglandet har också metallslöjden bibehållit sin karaktäristiska stil med en tillverkning av manschettknappar, bältespännen, pipor och de yxformade handtag som varit tradition på bergsbornas käppar. Denna konstart hade givetvis tidigare ett nära samband med folkdräkterna. I våra dagar tillverkas dessa föremål huvudsakligen som souvenirer.

Denna översikt över polsk folkkonst är naturligtvis långt ifrån fullständig. Folkkonst innefattar också arkitektur, möbler, korgarbete, arbeten av horn, bärnsten och silver, leksaker och många andra konstarter som har levande inslag i den gamla folktraditionen.

Folkkonsten och dess utövare åtnjuter särskilt stöd i Polen av i dag, eftersom intresset är stort för dessa sekelgamla konstnärliga produkter, som ju representerar viktiga sidor av den nationella kulturen. Staten ger sitt stöd åt folkkonsten både vetenskapligt, kulturellt och ekonomiskt.

Vetenskaplig forskning och utgivning av böcker i detta ämne ingår såväl i Polska Etnologiska Sällskapetets som Etnografiska Museets verksamhet och i särskild grad Konstinstitutet vid den polska vetenskapsakademin. Detta senare har ett särskilt forskningsinstitut, som publicerar kvartalsskriften „Polsk folkkonst” (Polska Sztuka Ludowa).

Nutida folkkonst får statligt stöd av ministeriet för Konst och Kultur genom dess vetenskapliga och sociala institutioner. Ministeriet understöder folkkonstens utveckling genom att anordna pristävlingar, utställningar, sammankomster och konsultationer med experter. Särskilt begåvade konstnärer får stipendier och material till sitt arbete. För att nämna ett exempel, 40 utställningar av folkkonst ägde rum i Polen under 1959. Illustrerade kataloger trycktes därvid över materialet och många alster inköptes till de nationella samlingarna. Utställningar med pappersutklipp visades detta år i Indien och Kanada. Den utställning som iordningställdes för Världs-

festivalen för ungdom och studenter i Wien 1959 erhöll festivalens guldmedalj.

Atskilliga hundra folkkonstnärer har fått penningpriser för de arbeten som visats vid utställningar i Polen. Många folkliga konstnärers namn och alster är välkända i hela landet och de mest framstående bland dem har erhållit höga statliga utmärkelser eller särskilda pensioner.

I dag spelar folkkonsten endast en begränsad roll i landsbygdsbefolkningens liv, men å andra sidan är efterfrågan på dess alster stor bland den stora publiken, och på många ställen tillverkas också arbeten för försäljning.

Handeln med folkkonstens alster skötes till stor del av konstnärernas kooperativa föreningar, sammanslutna i Nationella Kooperationsföreningen för Folkkonsten „CPLiA”. Denna institution förser kooperativa sammanslutningar av konstnärer med verktyg och råvaror. De bistår också med sakkunnig hjälp och sköter distributionen av produkterna till affärer inom landet och för export.

Genom dessa åtgärder har vissa grenar inom folkkonsten i Polen trots den expanderande industrialismen inte bara räddats från att försvinna utan även utvecklats, då förhållandena anpassats till nutidens villkor. Den folkliga konsten kompletterar på ett välgörande sätt den industriella produktionen och utövar ett påtagligt inflytande inom hela den nationella kultursfären och på den individuella konstnärliga verksamheten.

I allt större grad och med påtaglig framgång hämtar konstnären sin inspiration från folkkonsten, särskilt i fråga om textilier och möbler och även inom områdena för grafisk konst och affischkonst.

Förutom folkkonstens betydelse för de visuella konstarterna i Polen, har under senare år ansträngningar gjorts, och med klar sikt på framtiden, att inordna folkkonsten inom den socialistiska grundsynen på landets nationella kultur. Några tekniska områden inom folkkonsten har använts som underlag

för specialstudier i konstskolor eller även utgjort grunden för mönstergivning inom industriell produktion.

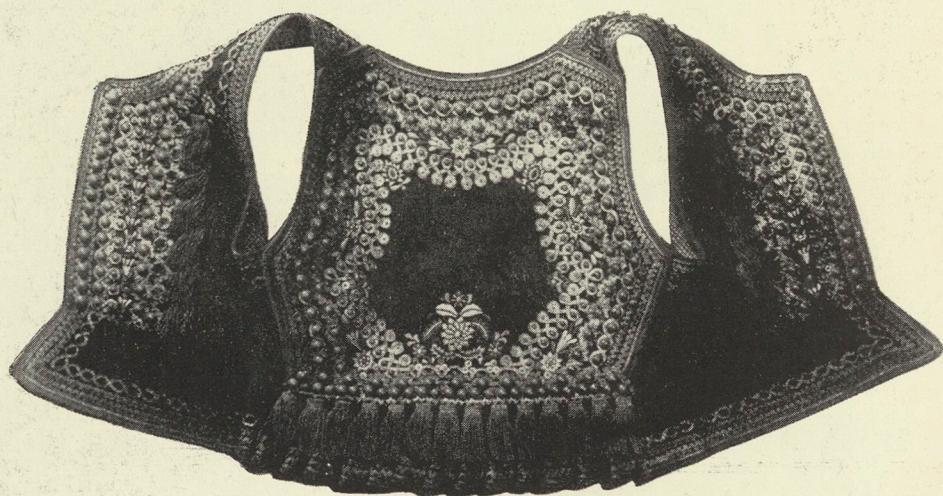
Begränsat utrymme har också utgjort ett hinder för oss att visa den polska folkkonsten i hela sin rekedom. Det har sålunda endast varit möjligt att utställa några få folkdräter. Andra grupper av folkkonsten såsom broderi, spetsvirkning, metallslöjd, skulptur och pappersklipp visar heller inte på ett uttömmande sätt de stora regionala olikheterna. Vår förhoppning är dock att utställningen skall ge en god uppfattning om den polska folkkonstens särart.

Utställningens karaktär av vandringsutställning har också uteslutit en större samling av textilier och keramik, trots att dessa grenar utgöra de mest betydande och mest utbredda arterna av folkkonst i våra dagars Polen. Vår strävan har varit att vid urvalet för denna utställning kunna visa föremål av högsta konstnärliga kvalitet och samtidigt kunna presentera huvuddragen inom den polska folkliga konsten.

KAZIMIERZ PIETKIEWICZ

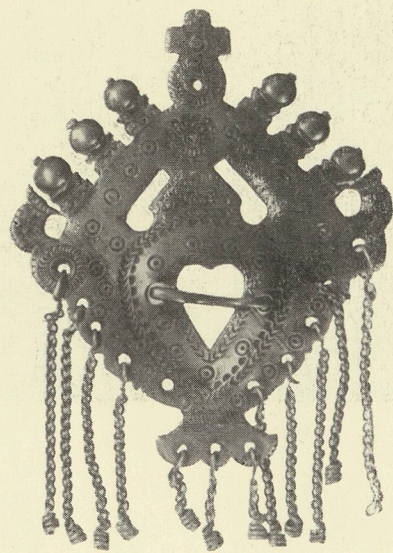
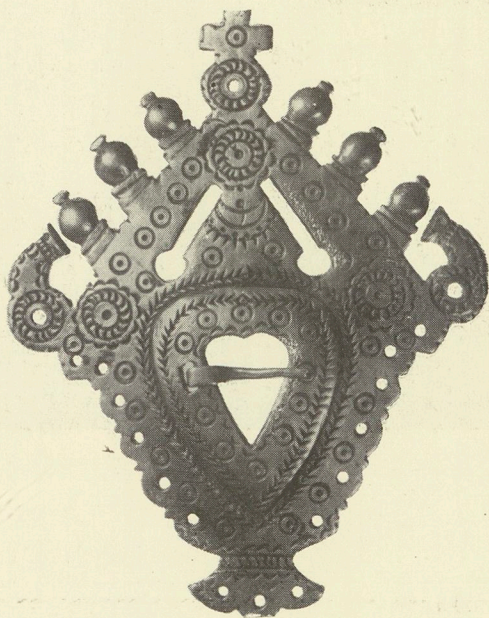


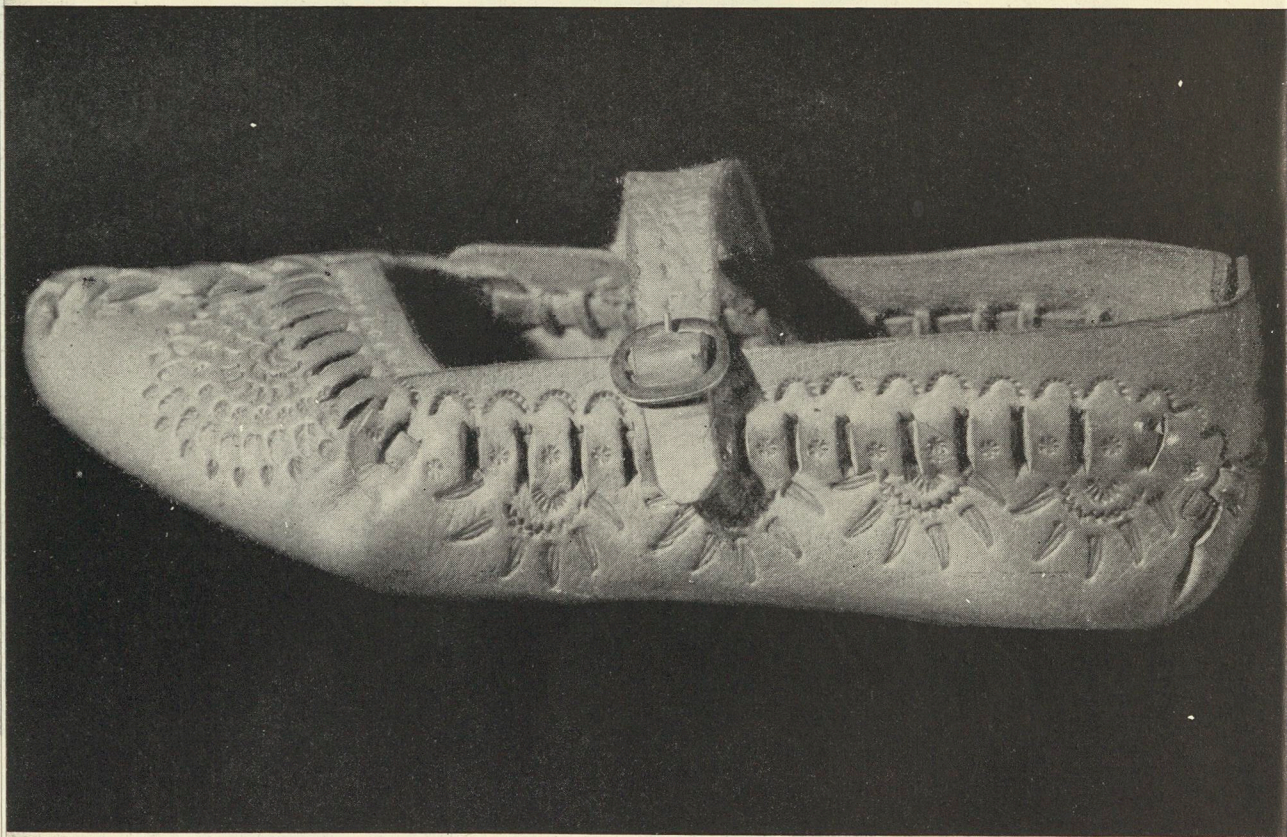
Folldräkt från Łowicz, Mazowsze.



Klänningsliv från Kraków. Małopolska.

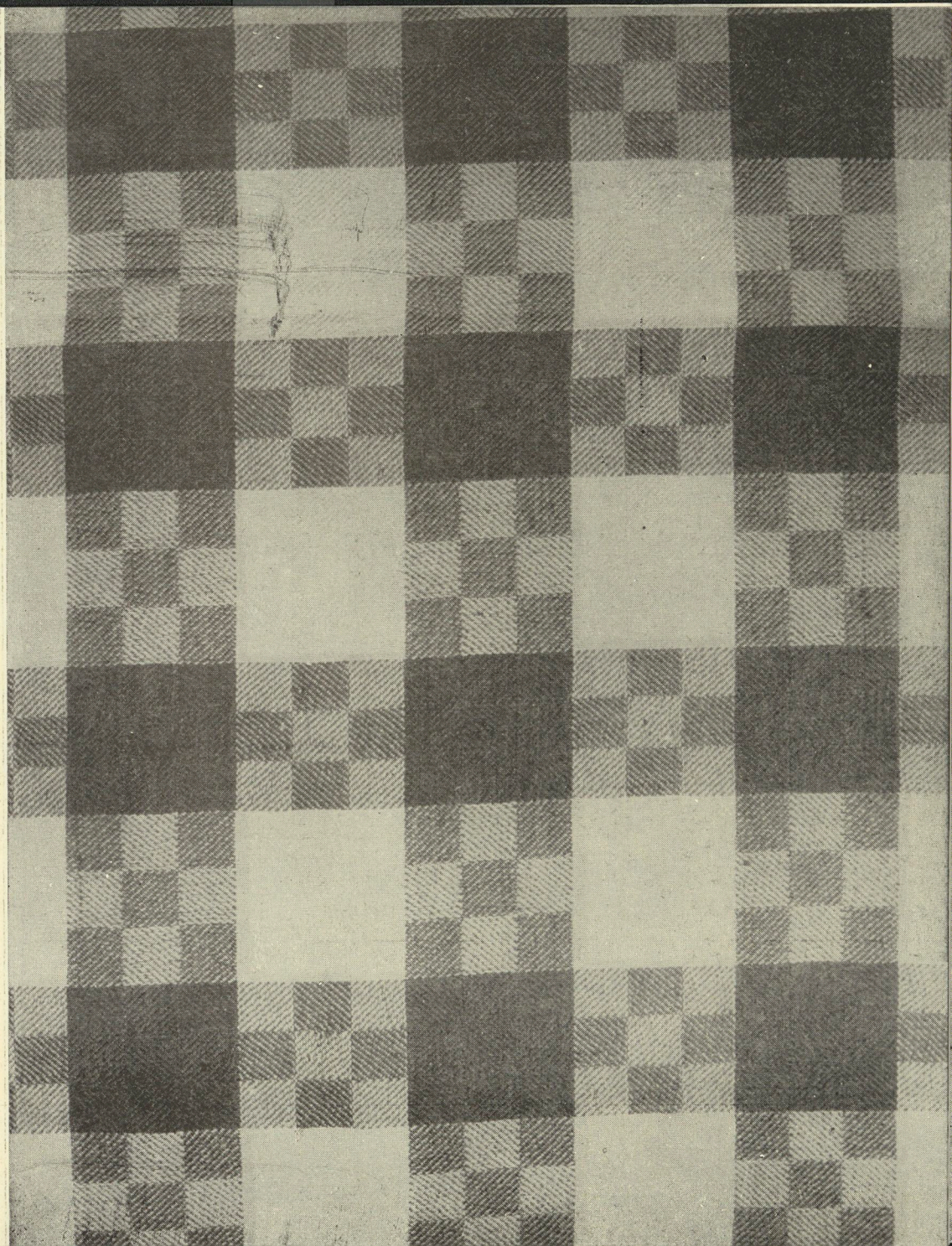
Manschettknappar. Podhale, Małopolska.





Stövlar från Karpaternas högländ.

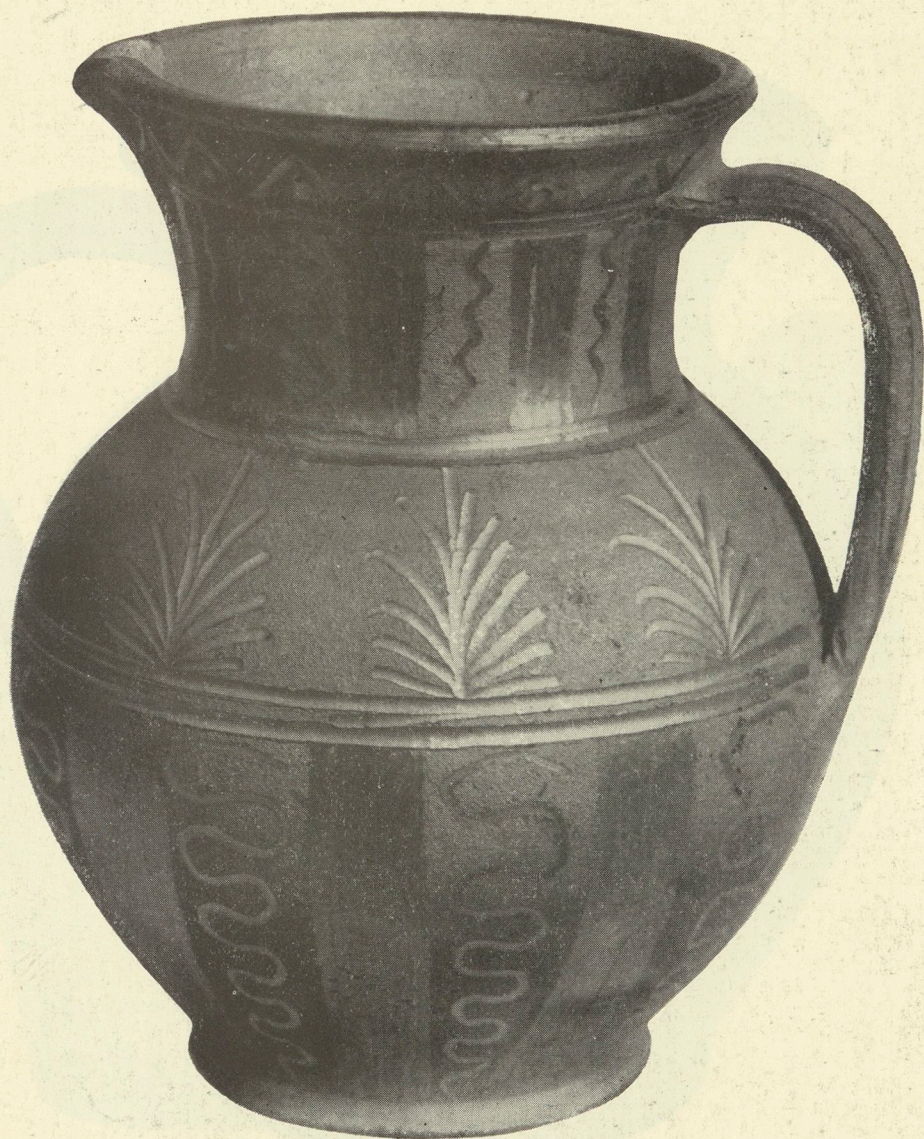
Rutig väv i flera färger för sängöverkast. Från Kurpie, Mazowsze.



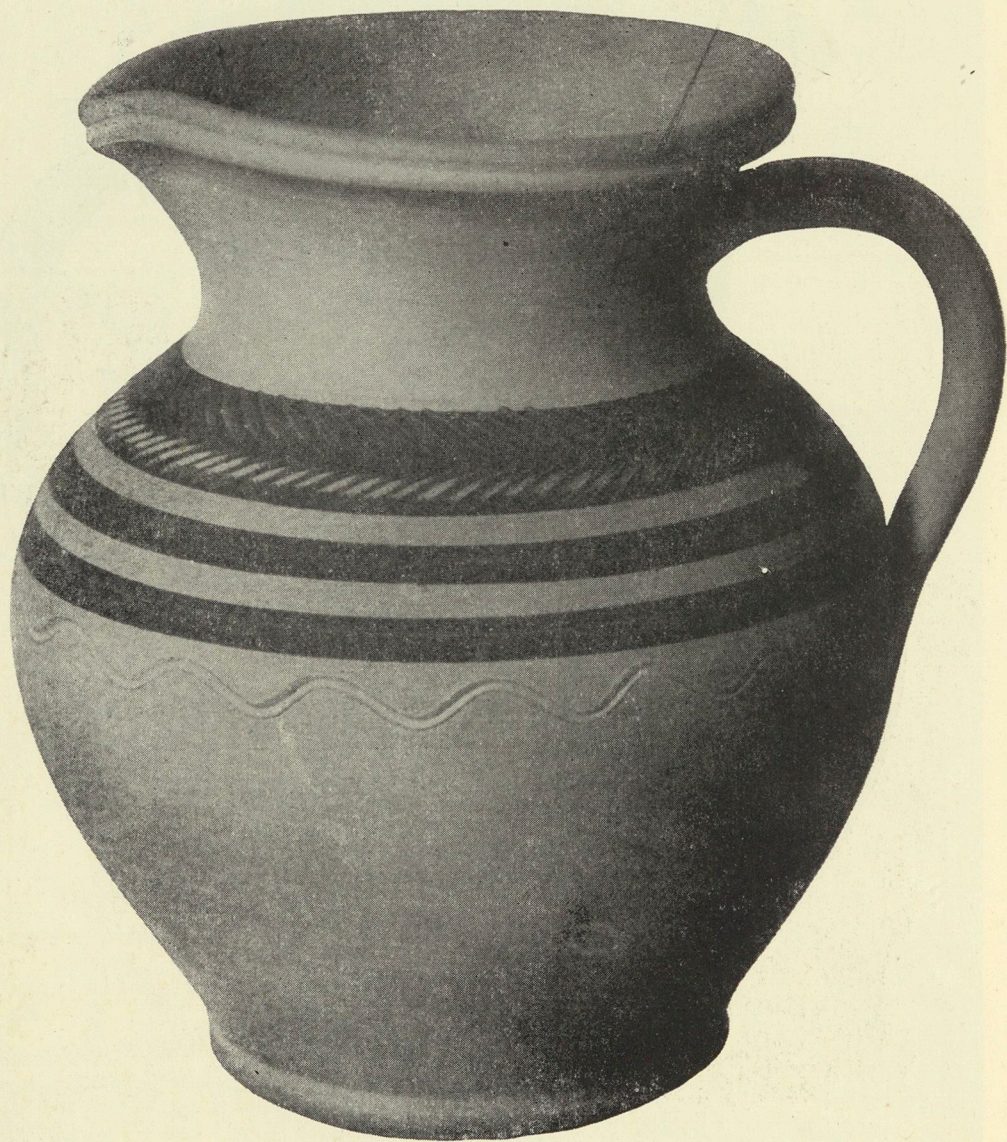


Dubbelvännad. Podlasie.

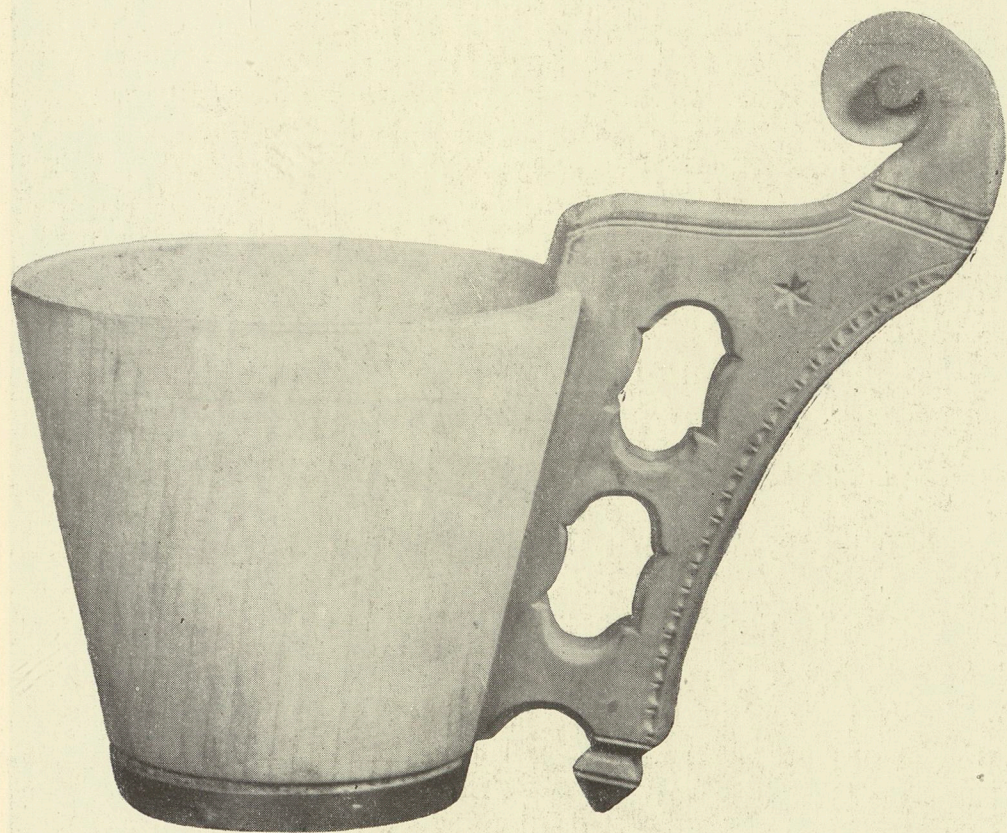
Kanna av rökglaserad keramik med slät yta. Podlasie.

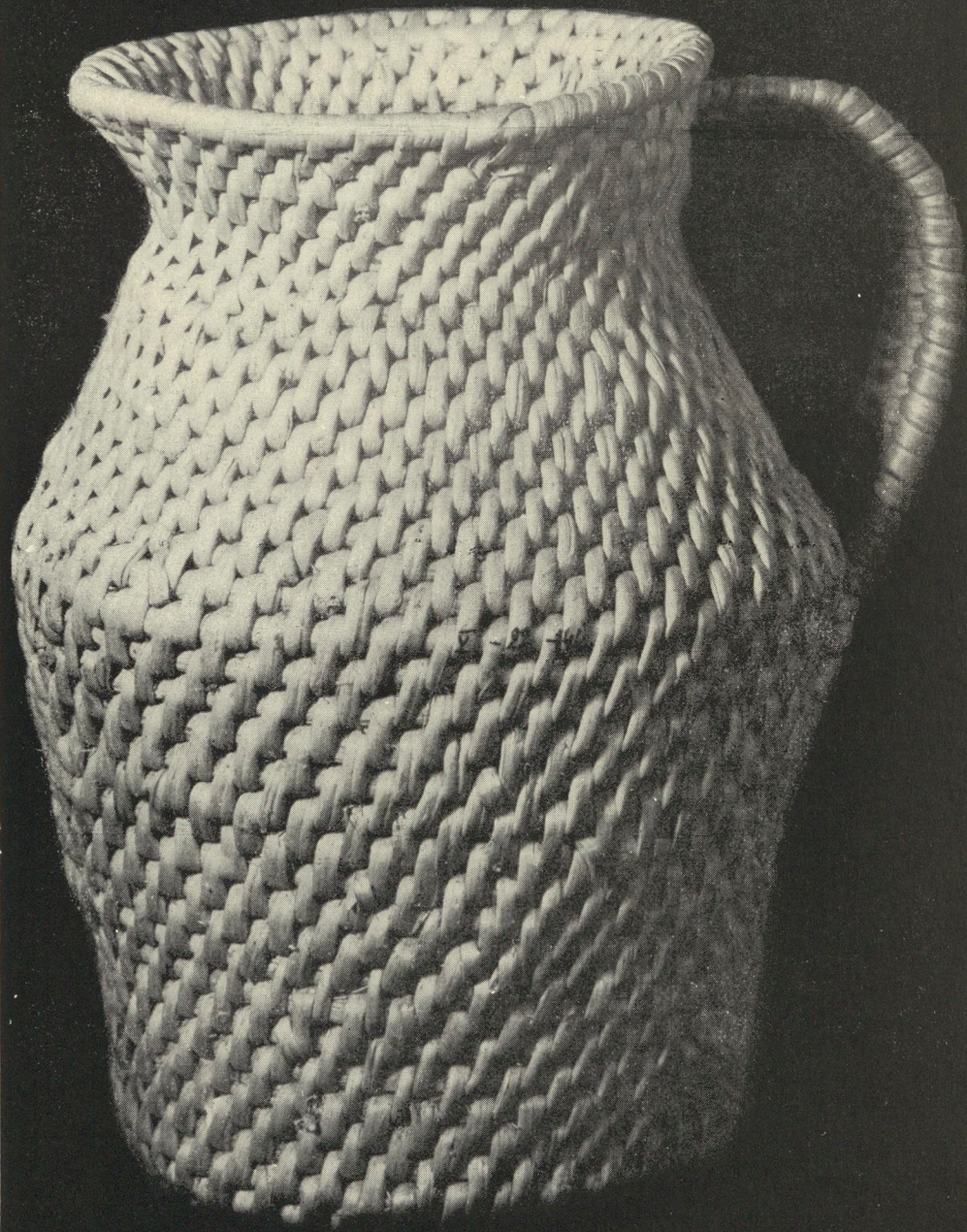


Graverad och målad kanna i oglaserat vitt porslin. Kielce området. Mellersta Polen.



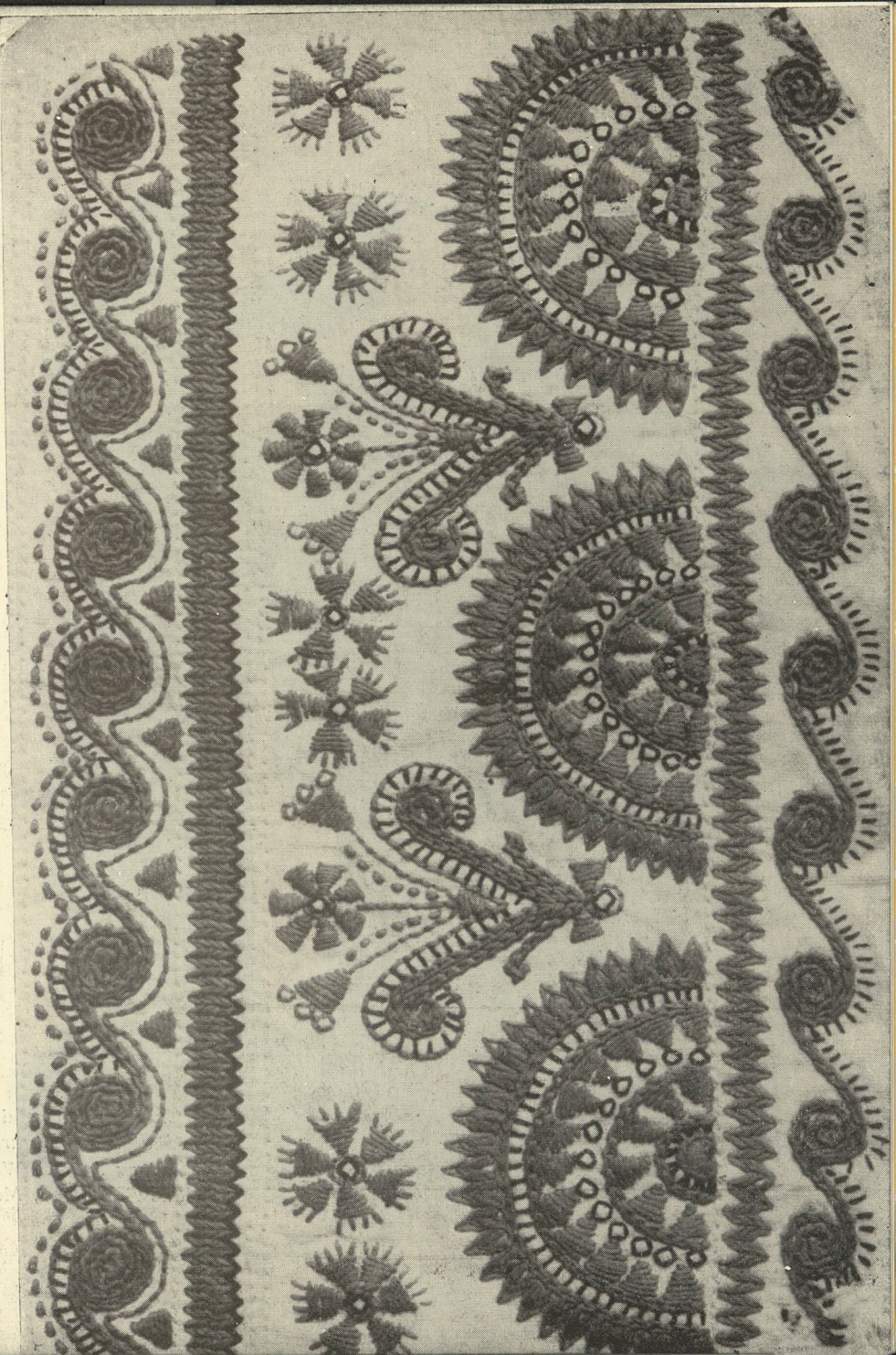
Mjölkslev av trä. Podhale, Małopolska.





Tillbringare av flätade rötter. Kurpie, Mazowsze.

Brodyr i flera färger hämtad från en blus, Kurpie, Mazowsze.





Kristus den sorgmodiga.
Träskulptur i polykromi,
utiörd av Jędrzej Wawro från Gorzeń,
Wadowice härad, Małopolska.

*Flykten till Egypten.
Träskulptur i polykromi,
utförd av Leon Kudła,
Kozienice härad,
central Polen.*



DE VIKTIGASTE ETNOGRAFISKA OMRADENA I POLEN.

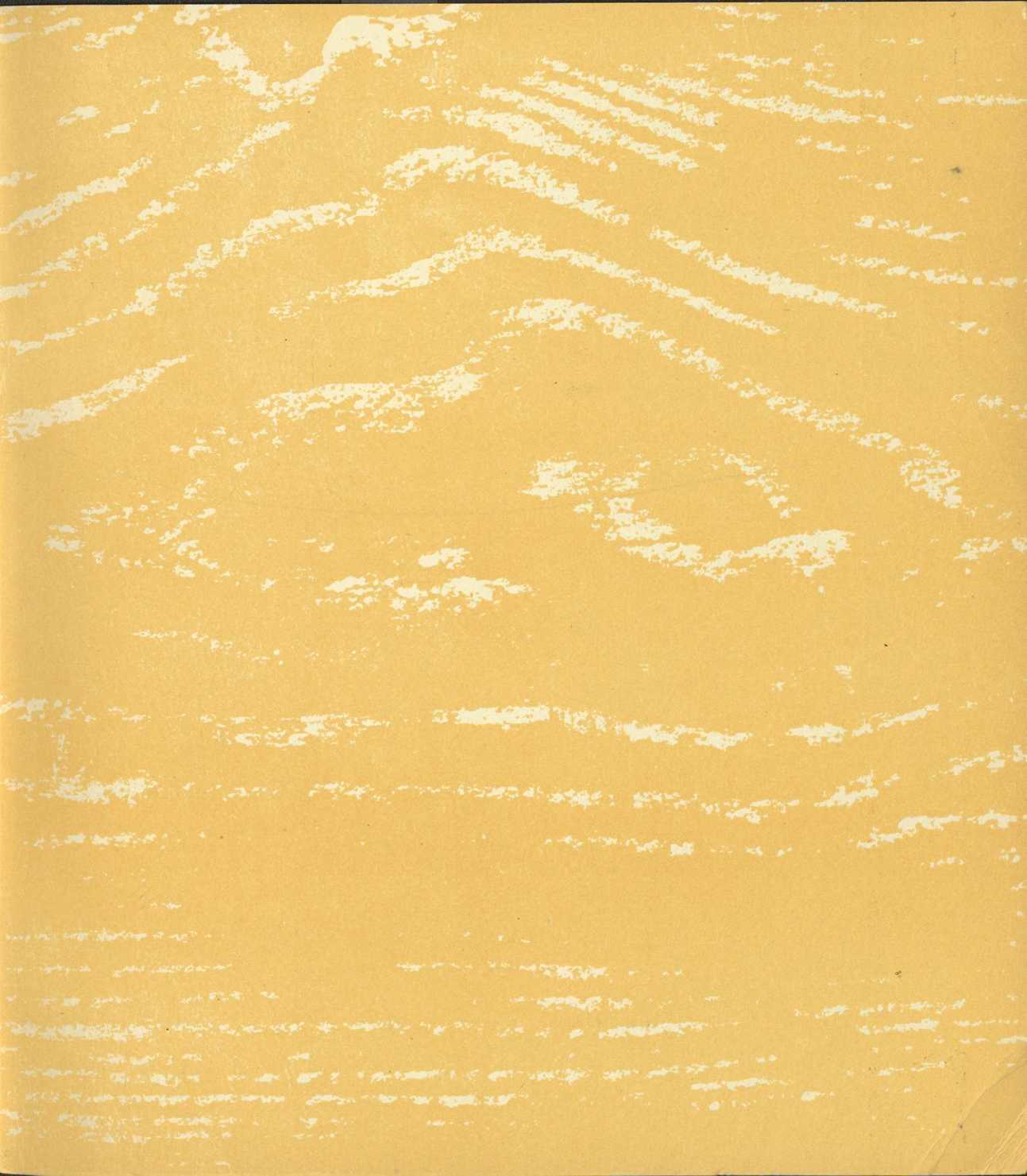
Podlasie — Namn på en folkgrupp och en bygd i östra och nordöstra delen av Polen, vilket namn har en administrativ och etnografisk tradition.

Opolanie — Namn på en folkgrupp och en bygd inom Silesia i sydvästra Polen.

Region Radomski — Beteckning som nyligen införts för nya geografiska och kulturella regioner i anslutning till ett visst centrums t.ex. Radom-regionen.

Międzyrzec — Folkgrupper kan betecknas med en viss känd plats, t.ex. Międzyrzec-gruppen, efter den lilla staden Międzyrzec.

Kartan utförd genom Etnografiska Institutet vid den Polska Vetenskapsakademin i Warszawa.





utställning: